

DIFFERENCIÁLIS DEMOGRÁFIAI KÖZELÍTÉSEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA: KÖZELÍTÉSEK, MÓDSZEREK, PÉLDÁK

KLINGER ANDRÁS

1. Differenciális demográfiai mutatószámok fogalma és számításának alapelvei

A demográfiai vizsgálatok soha sem elégedtek meg azzal, hogy a népesedési folyamatokat önmagukban elemezzék – például egy ország teljes lakosságára vonatkoztatva –, hanem mindig fel kívánták tárni azokat a különbségeket, amelyek az adott ország (terület) különböző népességcsoportjai között megmutatkoznak.

A differenciális demográfiai közelítések alapelve mindig az, hogy feltételezzük: a különböző népességcsoportok bizonyos közös demográfiai magatartással rendelkeznek és a csoportok közötti különbségek éppen az egyes népességcsoportok kollektív társadalmi-családi-kulturális-szociális-jövedelmi helyzete miatt alakulnak ki.

Mіндеzekből adódóan a demográfiai irodalomban, általánosságban minden olyan elemzést „*differenciális*” demográfiai megközelítésnek tekintenek, amelyeknek célja az általános demográfiai folyamatok társadalmi csoportok szerinti megkülönböztetett vizsgálata. Beszélhetünk tágabb értelemben vett differenciális mutatókról, amikor mindenfajta különbség figyelembevételével végzett számítást is ide sorolunk, beleértve az alapvető demográfiai ismérvek: nem, kor, családi állapot szerinti tisztított mutatószámokat is. A szűkebb értelemben vett differenciális számítások éppen a tisztított mutatók segítségével kívánják a társadalom – különböző módon meghatározott – demográfiai magatartását jellemezni, ennek segítségével a társadalom különböző csoportjainak, rétegeinek valóságos demográfiai különbségeit bemutatni. Természetesen a réteg-specifikus mutatók önmagukban nem mindig alkalmasak a demográfiai differenciák megállapítására, csak akkor, ha azokat a tisztított demográfiai mutatószámok alapján számítják ki.

Maga a demográfia, mint történelmileg elfogadott önálló tudomány is a differenciális elemzés, az egyes népességcsoportok demográfiai magatartása különbségeinek feltárásával vette a kezdetét.

A demográfia tudománya megalapozójának *John Graunt* „Natural and Political Observations Made upon Bills of Mortality” című 1662-ben megjelent művét tekintik, amely főleg a korabeli angliai csecsemőhalandóság társadalmi különbségeit mutatta be.

Természetesen a differenciális demográfiai mutatószámokat csak abban az esetben számíthatjuk ki, ha a népesedési folyamatokat jellemző adatok mellett rendelkezésre állnak a résznépességek összetételére vonatkozó megfelelő – azonos módszerekkel kialakított, a legfontosabb demográfiai megoszlásokat tartalmazó – adatok. Ezek hiányában csak az adott adatkörön belül vizsgálhatók a differenciák, nem pedig a népesség megfelelő csoportjaihoz viszonyítva.

Az előzőekre példa lehet a halálozási statisztikában a meghaltak átlagos kora, a meghalt nők átlagos gyermekszáma (különböző társadalmi-kulturális csoportokban). A születési statisztikában az anyák átlagos életkora, az átlagos születési sorrend, koraszülöttek aránya (ugyancsak népességi csoportok szerint), a házasságkötési statisztikában a házasulók átlagos kora (családi állapot és népességcsoportok szerint). A válási statisztikában az elváltak átlagos kora, a felbontott házasságból született gyermekek átlagos száma (ugyancsak megfelelő rétegek szerint).

A klasszikus megközelítés szerint – ami a matematikai kockázati elven alapul – a népmozgalmi eseményekben résztvevők számát az adott népességcsoportba tartozók számához viszonyítjuk (természetesen nem és kor szerinti részletezésben), és ennek alapján kiszámítjuk az adott népességcsoportba tartozók „kockázatát” egy adott időszakban arra vonatkozóan, hogy milyen gyakorisággal történik valamely népesedési esemény előfordulása. Ezt tekintik az adott csoportba tartozó személyek adott népesedési jelenségre vonatkozó „valószínűségének”. Természetesen e megközelítésnél azt is figyelembe kell venni, hogy az illető népességcsoportba tartozó személy „kockáztatható-e” az adott jelenséggel. Ez a „kiszűrés” természetesen a különböző népesedési folyamatok esetén eltérő. A halálozás „kockázatának” minden élő személy ki van téve, a szülés „kockázatának” minden szülőképes korú nőt számításba kell venni (természetesen a meddő nők kivételével, de ezek kiszűrése csak speciális vizsgálatok esetén lehetséges). A házasságkötés „kockázatának” csak a nem házasok (nőtlenek-hajadonok, özvegyek, elváltak) vannak kitéve, így a házasodás differenciális vizsgálata csak rájuk vonatkozhat. Ezzel szemben a válás „kockázatának” csak a házas családi állapotúak vannak kitéve, így a differenciális válási vizsgálat csak rájuk vonatkozhat. A migráció esetén megint a teljes népesség figyelembevételére kerül sor.

De ismeretes a differenciális vizsgálatoknak olyan elvégzése is, ahol a számításokat nem az adott demográfiai folyamaton belül, vagy a népesség számához viszonyítva végzik el, hanem az egyik demográfiai folyamat – megfelelően rétegzett – előfordulását a másik demográfiai folyamat azonos időszakra vonatkozó – hasonló módon kialakított – előfordulásához viszonyítják. Ennek legáltalánosabb formája a csecsemőhalálozási mutató, ahol az egy éven alul meghaltak számát az élveszülöttek számához viszonyítják és így alkotják meg a csecsemőhalálozási arányszámot (az ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli meghaltak számát). E mutatót természetesen különböző népességcsoportok szerint is

kiszámíthatják, így megállapítva – az adott népességcsoportra vonatkozó – differenciális csecsemőhalálozási arányszámokat. De ehhez hasonló differenciális mutató számítható a válások és a házasságkötések között (az adott népességcsoportba tartozó válások számát viszonyítva a hasonló csoportú házasságkötésekkel), vagy a művi terhesség-megszakítások (és egyéb magzati veszteségek) és az élvszületések között. Megjegyzendő, hogy az évenként megjelenő Demográfiai évkönyv a lehetséges arányszámok közül csak három differenciális mutatószámot közöl:

Átlagos születési sorrend szerint az eltartó és az anya foglalkozási főcsoportja szerint,
Átlagos születési sorrend az anya iskolai végzettsége szerint,
Csecsemőhalandóság az apa és anya iskolai végzettsége szerint.

Ha a „klasszikus” értelemben vett differenciális mutatószámok kiszámítási módját kívánjuk meghatározni, akkor elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy milyen adatok állnak rendelkezésre a figyelembe vett időszakra vonatkozóan a számlálóban szereplő népesedési jelenségre, illetve a nevezőben szereplő népesség összetételre vonatkozóan. Ezt követően tisztázandó, hogy az adott „ismérv” tartalma, ill. csoportosítása azonos-e? A számításoknál azt is figyelembe kell venni, hogy a népesedési folyamatokra vonatkozó adatok folyamatosan – minden évre vonatkozóan – rendelkezésre állnak. Ugyanakkor a legtöbb népességcsoportot meghatározó adat – teljes körűen – nem áll folyamatosan rendelkezésre, hanem csak a – tízévenként tartott – népszámlálások tudják ezeket kellő részletességben rendelkezésre bocsátani. Emiatt a differenciális mutatókat általánosságban csak a „népszámlálás körüli évekre” lehet kellő biztonsággal kiszámítani.

Az általános gyakorlat az, hogy a számlálóban a népszámlálás előtti és utáni év átlagos népesedési adatát szerepeltetik, a nevezőben pedig – a közöttük fekvő – népszámlálási eszmei időpontra vonatkozó adatot. Tekintettel arra, hogy a magyar népszámlálások eszmei időpontja általában december 31./január 1. közötti éjfél volt, ezért e számítási mód matematikailag is megfelelő volt. E tekintetben két népszámlálás lóg ki a sorból: az 1941-es és a 2001-es, de a február 1-jei eszmei időpont miatti egy hónapos eltolódás nem ronthat jelentősen e módszer alkalmazásán.

Természetszerűen a mutatókat a megfelelő demográfiai részletességben: nemenként, korcsoportonként és – ha a tartalom szerint szükséges – családi állapotonként – kell kiszámítani. Így rendelkezésre állnak a népszámlálás körüli évek átlagos mutatói nem, korcsoport és – ha szükséges – családi állapot szerinti részletességben. Ezek segítségével összehasonlíthatjuk az adott népességcsoportba tartozók nem és kor szerinti gyakoriságát az adott népesedési folyamat tekintetében a többi népességcsoportba tartozókéval, illetve az országos átlag-

gal. Az ilyen módon végzett elemzés hangsúlyozottan a nem- és korszpecifikus mutatók esetén végezhető.

Ha együttesen, nem és életkor bontás nélkül kívánjuk összehasonlítani az egyes népességcsoportok demográfiai magatartását, akkor az adott csoportra vonatkozó általános arányszámmal dolgozunk. Az általános arányszám azonban „nyers” mutató, alkalmatlan az összehasonlításra. Ez elsősorban amiatt van, mert az egyes népességcsoportba tartozók demográfiai összetétele igen eltérő lehet egymástól, különösen a kormegoszlásban lehetnek jelentős eltérések. Ezért az általános (együttes) arányszámokat csak „standardizált” formájukban szabad alkalmazni.

A standardizálás módszerét a XIX. század harmadik harmadában *Körösi József*, a Budapesti Statisztikai Hivatal igazgatója dolgozta ki. A standardizálásnak nevezett – jelenleg is alkalmazott – eljárást a halandósági viszonyok összehasonlítására alkalmazta, amellyel kiküszöbölte a korstruktúra eltéréseit. Számításainál az akkori legkedvezőbb halandóságú ország: Svédország korstruktúráját tekintette standardnak, és a többi halandósági mutatónál is a svéd kormegoszlást vette alapul. Későbbiekben az országos – átlagos – kormegoszlást használták a standardizálásnál, időbeli összehasonlításnál pedig egy adott – régebbi – időpontra vonatkozó kormegoszlást. A különböző országok standardizálási gyakorlatának egységesítésére dolgozta ki az Egészségügyi Világszervezet az 1975–1995 közötti időszakra az „Európai” és a „Világ” standard népességet. Újabbán úgy döntöttek, hogy csak egy standard népesség alkalmazására van szükség, amelyet az Egészségügyi Világszervezet (WHO) készített. Ez az egységes *WHO World Standard népesség* az alapja minden nemzetközi standardizálásnak 2000 és 2025 között.

A magyar Demográfiai évkönyv mind a négy alapvető demográfiai folyamat (házasságkötés, válás, élveszületés, halálozás) vonatkozásában három régebbi időpont (1910, 1950 és 1990) kormegoszlására vonatkozóan közöl standardizált arányszámokat. A halálozás tekintetében kiszámítja a mutatót a WHO Standard népesség alapján is.

2. Differenciális demográfiai mutatószámok alkalmazási területei

A differenciális demográfiai mutatószámok alkalmazhatók potenciálisan mindazon területeken, amelyekre vonatkozóan információk állnak rendelkezésre. Az alábbiak azok a demográfiai megfigyelések, amelyeknél e számításokat alkalmazni lehet:

Teljes körű népmozgalmi adatok alapján

- a) Házasságkötések
- b) Válások

- c) Élveszületések
 - d) Magzati veszteségek
 - e) Halálozások
 - f) Belső vándorlások
 - g) Nemzetközi vándorlások
- Reprezentatív vizsgálatok adatai alapján*
- h) Párvalasztás
 - i) Családtervezés, gyermekvállalás
 - j) Születésszabályozás
 - k) Mobilitás
 - l) Jövedelem, vagyoni helyzet

A demográfiai irodalomban elsőként és legnagyobb gyakorisággal a *halandósággal* kapcsolatos kutatásokkal találkozhatunk. A *Graunt* óta eltelt 340 évben számos szerző próbálta feltárni a halandósági különbségeket. Különbféle megközelítésekben kiindulva mindannyian arra a meggyőződésre jutottak, hogy a halandóság szintjét, vagy még inkább az emberi élet tartamát erősen befolyásolja a társadalmi helyzet, ami az életmódon és az egészségtudaton keresztül hat az egészségi állapotra. Az általános tendencián belül különféle kutatások éppen azt kívánják feltárni, hogy az egyes népességcsoportok általános halandósági szintjében mutatkozó különbségek melyik nemnél, milyen korcsoportban, illetve mely halálokok tekintetében nagyobbak vagy kisebbek.

Későbbiekben ezeket a számításokat kiterjesztették a *termékenység* differenciákra is. Ezek inkább már az ún. első demográfiai átmenet második szakaszának lezárultával, a harmadik szakasz kibontakozásával váltak jelentőssé, amikor a termékenység meredek csökkenésnek indult. Itt is általánosítható következtetések levonására kerülhetett sor, mely éppen fordítottja a halandósági differenciák irányának. A termékenység alakulását, a végső családnagyságot negatívan befolyásolja általánosságban a társadalom modernizálódása. Minél magasabb társadalmi rétegbe vagy magasabb iskolázottsági csoportba, magasabb jövedelmű csoportba tartozik az adott család, annál alacsonyabb a gyermekszáma. A kutatások itt is a differenciák eltérő nagyságát, a gyermekszülés megtervezettségét, a védekezés-születésszabályozás elterjedtségét, a családi helyzet különbségeit kutatják az eltérő gyermekszám okai megállapítására.

Kevésbé elterjedtek az ilyen jellegű elemzések a differenciális nupcialitás (házasságkötés és házasságmegszűnés) témakörében. Újabban azonban az új együttélési formák egyre jelentősebb elterjedésével a differenciális családkutatók fontossága is növekszik.

3. Felhasználható differenciális elemek

A demográfiai különbségek vizsgálatánál – tágabb értelemben véve – az alábbi ismérveket lehet (sok esetben egymással kombináltan) felhasználni:

- a) Nem
- b) Kor
- c) Családi állapot
- d) Gyermekszám
- e) Anyanyelv
- f) Állampolgárság
- g) Iskolai végzettség
- h) Gazdasági aktivitás
- i) Foglalkozás
- j) Foglalkozási viszony
- k) Alkalmazás minősége
- l) Lakóhely

A fenti felsorolás alapján a differenciális elemzések – Magyarországon is, hasonlóan a többi fejlett országokhoz – három nagy témakörben folynak:

1. Területi különbségek,
2. Társadalmi-foglalkozási különbségek,
3. Kulturális-iskolai végzettségi különbségek.

Ami a népesedési folyamatok *területi* különbségeinek vizsgálatát illeti, talán ez tekinthető a legrégebbi és viszonylag legegyszerűbben elvégezhető elemzésnek. A rendszeres népmozgalmi feldolgozások kezdete óta évente rendelkezésre állnak a legrészletesebb területi adatok és hosszú ideje folyamatosan biztosítja az évenkénti népesség-továbbvezetés a számításhoz szükséges területi népességi adatokat. Lényegében 1920-tól állnak rendelkezésre ezek a továbbvezetési információk, de megbízhatóbb módon csak 1949-től rendelkezünk községi/városi részletezésű nem és kor szerinti információkkal.

A népmozgalmi információk tekintetében hosszú ideig csak az „eset helye” szerinti adatok álltak rendelkezésre. A területre vonatkozó adat tehát azt jelezte, hogy az illető népmozgalmi esemény az adott területen következett be, és nem azt, hogy az eseményt átélő személy hol lakik. Miután ebben az időben még elég alacsony volt az intézetben (kórházban) bekövetkezett események (szülések, halálozások) aránya, így a születések területén a XIX. század folyamán és a XX. század első harmadában nem volt jelentős különbség az „eset helye” és a „lakóhely” közötti adatok között. Egyetlen kivétel a főváros volt, ahol már a két világháború közötti időszakban magas volt a vidéki lakóhelyű személyek buda-

pesti kórházakban történő szülése, gyógykezelése (és emiatt halálozása). Ezért Budapestre vonatkozóan már az 1920-as évektől kezdve megkülönböztették a fővárosi és a vidéki lakosok népmozgalmi eseményeit. Országosan 1941-től kezdve történik meg az eset helye mellett – és elemzésekben a helyett – az eseményt átélők lakóhelye szerinti feldolgozás. Azóta és különösen 1946 óta már ezek az adatok képezik az alapját a területi feldolgozásoknak. 1960 után – az akkori népszámlálás gyakorlatának megfelelően – a lakcím bejelentési rendszerre támaszkodva már két lakóhely kerül megfigyelésre:

- Állandó lakóhely (állandóan bejelentett lakás)
- Tényleges lakóhely (ideiglenesen bejelentett lakás)

Ezeknek az információknak a segítségével a területi népmozgalmi adatok kétféle módon állhatnak rendelkezésre:

- Állandó népesség alapján (amelyhez azok tartoznak, akik az adott községben vagy városban vannak állandó lakosként bejelentve).
- Lakónépesség alapján (amelyhez azok az állandó lakosok tartoznak, akik nem rendelkeznek másutt ideiglenes bejelentéssel és azok, akik az adott községben, vagy városban ideiglenes bejelentéssel rendelkeznek).

A területi adatok elemzéséhez általában a lakónépesség alapján történő megközelítést alkalmazzák. A különböző népesedési jelenségek megfigyelésénél a lakóhelyre vonatkozóan az alábbi módon állapítják meg a kétféle lakóhelyre vonatkozó adatokat:

Házasságkötés: a férj és a feleség lakóhelye (a házasságkötés előtt)

Válás: a férj és a feleség lakóhelye (a házasság felbontásakor)

Élveszületés: az apa és az anya lakóhelye

Halálozás: a meghalt – utolsó – lakóhelye

A jelenlegi Demográfiai Adatbázisban a különböző népmozgalmi adatállományok a lakóhely vonatkozásában, az alábbi részletezésben állnak rendelkezésre:

Község-város-budapesti kerület (egyenként)

Megye

Jogállás

Régió

Kistérség

Népesség kategória

A tényleges differenciális ismérvek közül a leghosszabb múltra a különféle *társadalmi-foglalkozási* ismérvek nyúlnak vissza. Ezek már igen korán jelentek a magyar népmozgalmi statisztikákban, elsősorban a halálozások megfigyelésénél. Az 1900 óta szereplő kérdések (és főleg azok csoportosításai) több-

szőr változtak, sokszor a népszámlálások módosuló fogalmainak megfelelően. Emiatt a hosszú időszakra vonatkozó – azonos tartalmú – idősorok összeállítása sokszor nehézségekbe ütközik. Később – az 1960-as évektől kezdődően – a halandóságon kívül a többi népmozgalmi jelenség (házasságkötés, válás, élveszületés) megfigyelési körébe is bekerültek a különféle társadalmi-foglalkozási kérdések.

A társadalmi-demográfiai ismérvek az egyes jelenségek esetén a következő személyekre vonatkoznak:

<i>Házasságkötés</i>	férj, feleség
<i>Válás</i>	férj, feleség
<i>Élveszületés</i>	apa, anya, eltartó
<i>Halálozás</i>	meghalt (utolsó)

A különböző időszakokra vonatkozóan a következő adatok állnak e kérdéskörből rendelkezésre:

	Halálozás	Élveszületés	Házasságkötés, válás	Népesség*
Gazdasági aktivitás	1971–	1971–	1971–	1900–2001
Foglalkozás	1945–	1945–	1945–	1960–
Foglalkozási ág	1900–1998	1920–1998	1945–1998	1900–2001
Foglalkozási viszony	1900–	1920–	1945–	1900–2001
Foglalkozás minősége	1900–1998	1920–1998	1945–1998	1900–1990

*Népszámlálások alapján.

Az adatok felsorolása alapján is látszik, hogy a múltbeli és az újabb kutatások általában eltérő megközelítésben képesek megfigyelni a társadalmi differenciákat. A foglalkozási viszony szerinti alapvető különbségtétel (fizikai és szellemi foglalkozás szerint) minden időszakra vonatkozóan lehetséges. De a további megkülönböztetés a múltban ágazati, újabban foglalkozási alapon történhet. Az előbbit nevezik *társadalmi-gazdasági*, az utóbbit *társadalmi-foglalkozási* megközelítésnek. Ez elsősorban a fizikai dolgozók alapvetően két csoportra történő megkülönböztetésénél okoz jelentős – tartalmi és sokszor számszerű – különbséget. Az ágazati megkülönböztetés esetén azok tartoznak a „mezőgazdasági fizikai” csoportba, akik a mezőgazdaságban dolgoznak, a foglalkozási megkülönböztetés esetén pedig csak azok, akik mezőgazdasági foglalkozásúak. Hasonlóan a „nem mezőgazdasági fizikai” csoportba a nem mezőgazdasági ágakban dolgozók, ill. a nem mezőgazdasági foglalkozásúak.

A jelenlegi foglalkozási rendszerben (FEOR) a mezőgazdasági fizikaiak közé így csak a VI. főcsoportba (Mezőgazdasági és erdőgazdasági foglalkozásúak) tartozók kerülnek, de azok már nem, akik a VIII. főcsoportba (Gépkezelők,

összeszerelők, járművezetők), illetve a IX. főcsoportba (Szakképzettséget nem igénylő foglalkozásúak) kerültek. Holott e két főcsoportban is találhatóak – régi értelemben vett – mezőgazdasági foglalkoztatottak. A 2001-es népszámlálás adatai a mezőgazdasági ágazatban 203 ezer foglalkoztatottat mutattak ki, de mezőgazdasági foglalkozású csak 120 ezer volt.

Az alapvető társadalmi-gazdasági csoportosításnál mindezek miatt csak nagyon kevés csoportra történhet a mutatószámok hosszú idősorának számítá-

1. Szellemi
2. Fizikai
 - a) Mezőgazdasági
 - b) Nem-mezőgazdasági
 (1990-ig ágazati, 1970 és 1990 között ágazati és foglalkozási, 1999-től foglalkozási megközelítésben.

A gazdasági aktivitás 1920 óta szerepel a halálozási, 1945 óta a házasságkötési, válási és élveszületési statisztikák kérdéskörében. Csoportosítása 1999-től megváltozott, így az összehasonlítás a múltbeli adatokkal csak összevont csoportokban lehetséges.

1998 előtti csoportosítás	1999 utáni csoportosítás (szűkebb)	1999 utáni csoportosítás (bővebb)
Foglalkoztatott	Foglalkoztatott	Aktív Foglalkoztatott nyugdíjas Foglalkoztatott GYES Idény-és alkalmi munkás
Munkanélküli Nyugdíjas GYES	Munkanélküli Inaktív kereső	Munkanélküli Nyugdíjas (nem fogl.) GYES (nem fogl.)
Egyéb inaktív kereső Egyéb inaktív (nem fogl.) Tanuló Eltartott Tanuló Háztartásbeli Egyéb eltartott		Háztartásbeli Egyéb eltartott

Az állománycsoport (a foglalkozás minősége) kérdés 1998-ig tartozott a népmozgalmi statisztikák megfigyelési körébe. Ez alkalmas volt a fizikai-szellemi foglalkozásúak alapvető megkülönböztetésére is. Jelenleg ezt csak a foglalkozás kérdése alapján tudjuk szétválasztani: az I–IV. főcsoportba tartozókat szellemi, az V–IX. főcsoportba tartozókat fizikai dolgozónak tekintve. De e foglalkozási viszony kérdése – változó módon – szerepel, mind az 1998-ig, ill. az 1999-től kezdődő népmozgalmi statisztikákban. A csoportosítások a következők:

Foglalkozás minősége (1998-ig)	Foglalkozási viszony (1998-ig)	Foglalkozási viszony (1999-től)
szellemi szakmunkás betanított és segédmunkás közületi eltartott	alkalmazásban álló önálló segítő családtag szövetkezeti tag közületi eltartott egyéb	köztisztviselő, közalkalmazott egyéb alkalmazott egyéni váll., alkalm. nélkül egyéni váll., alkalmazottal társas vállalkozó segítő családtag szövetkezeti tag egyéb

A különböző csoportokba (foglalkozás, foglalkozási viszony, a múltban foglalkozási ág, állománycsoport) történő besorolás – mind a népmozgalmi statisztikában, mind pedig a népszámlálásoknál) az egyes gazdasági aktivitási csoportok szerint különbözőképpen történik:

<i>foglalkoztatottak:</i>	saját jelenlegi foglalkozása
<i>munkanélküliek:</i>	saját utolsó foglalkozása
<i>inaktív keresők:</i>	saját utolsó foglalkozása
<i>eltartottak:</i>	eltartó foglalkozása

A differenciális társadalmi-gazdasági, ill. társadalmi-foglalkozási mutatók számításához szükséges számlálóiban lévő népmozgalmi és a nevezőben levő népszámlálási adatok az adott – népszámlálás körüli – évekre általában azonos fogalmi meghatározások alapján állnak rendelkezésre. Így a mutatószámok számítása nem okoz nehézséget.

Bizonyos időszakokra vonatkozóan azonban csak részleges számítás történhet. Így 1930 előtt – részletes kor szerinti adatok hiánya miatt – csak nyers halálozási mutatók számíthatók ki, standardizált mutatók nem. Az 1990-es népszámlálás alapján csak a foglalkoztatottak és a munkanélküliek társadalmi-gazdasági-foglalkozási adatai állnak rendelkezésre, az inaktív keresőké és az eltartottaké nem. Így nem ismeretes az össznépesség társadalmi-gazdasági, ill. társadalmi-foglalkozási összetétele. Ezért 1990–91-re ilyen mutatók kiszámítására nincs lehetőség.

Az iskolai *végzettségre* vonatkozó kérdéskör csak viszonylag későn került be a népmozgalmi eseményekről szóló statisztikába. 1971-től szerepel a halálozási statisztika és 1971 óta az élveszületési statisztikák megfigyelésében. Két kérdés kerül feltevésre:

- Végzett osztályok száma
- Befejezett iskolai végzettség szintje.

A kérdés feltevése a társadalmi-foglalkozási kérdésekéhez hasonlóan az alábbi személyeket érinti:

Házasságkötés férj, feleség
Válás: férj, feleség
Élveszületés apa, anya
Halálozás meghalt

A legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó csoportosítások (1998-ig és 1999-től) a következők:

Legmagasabb iskolai végzettség 1998-ig	Legmagasabb iskolai végzettség 1999-től
kevesebb, mint 8 általános	nincs bejezett egy osztály sem 1–3 osztály 4–5 osztály 6–7 osztály
általános iskola 8 osztálya szakmunkás, szakiskola	8 osztály 1960 utáni szakmunkás bizonyítvány 1975 utáni szakiskolai oklevél
középiskolai érettségi felsőfokú végzettség	középiskolai érettségi főiskolai oklevél egyetemi oklevél

Az elemzéseknél – a megfelelő összehasonlítás biztosítására – az alábbi négy csoportot szokták alkalmazni:

1. kevesebb, mint 8 általános
2. 8 általános (beleértve szakmunkás-szakiskola)
3. középiskola
4. felsőfokú végzettségű.

4. Példák a differenciális demográfiai megközelítésekre a nemzetközi irodalomban

A nemzetközi demográfiai irodalomban főleg a halandósággal kapcsolatos vizsgálatokban törekszenek nemzetközi összehasonlításra. Már a XIX. század végén, a XX. század első felében megkísérelték összehasonlító elemzéssel vizsgálni a különböző – főleg európai – országok halandósági különbségeit. Az eltérő társadalmi csoportosítások és az adathiányok azonban gátolták a kézzelfogható eredmények megszületését.

Az első jelentős kezdeményezés 1979-ben született, amikor a CICRED (Committee for International Cooperation in National Research in Demography) a WHO (Egészségügyi Világszervezet) és az Egyesült Nemzetek

Szervezete Népesedési Főosztálya kezdeményezésére létrejött egy hálózat az Iparosodott Országok Halandósága Társadalmi-gazdasági Differenciái tanulmányozására. Az együttműködés keretében 1980 és 1989 között öt konferencia megrendezésére került sor:

1980	Genf
1981	Wiesbaden
1983	Róma
1986	Zamárdi
1989	Párizs

A konferenciák eredményei „*Socio-economic Differential Mortality in Industrialized Societies*” címmel 1980 és 1991 között hét kötetben kerültek kiadásra és Európa sok országára vonatkozóan adtak képet a halandósági differenciák változásáról.

Egy másik kezdeményezés a WHO részéről történt, ahol a perinatális halálozás európai összehasonlítását tűzték ki célul. Ennek eredményei 1978-ban, két kötetben láttak napvilágot „*WHO Report on Social and Biological Effects on Perinatal Mortality*” címmel, a magyar KSH kiadásában.

Az európai halandóság területi különbségei is nemzetközi összehasonlító kutatások tárgya volt. Az első publikáció az Európai Közösség akkor 12 tagállamának adatait tartalmazta és 1988-ban jelent meg. Ennek revíziója pedig 1991-ben látott napvilágot „*European Community Atlas of Avoidable Death*” címmel. Ezen alapulva a magyar Központi Statisztikai Hivatal és a WHO Európai Regionális Irodája a 14 volt KGST ország 1980-as évek végére vonatkozó adatait tartalmazó kiadványt publikált 1997-ben „*Atlas of leading and 'avoidable' causes of death in countries of Central and Eastern Europe*” címmel.

A differenciális halandóság legutolsó európai összehasonlítását az Európa Tanács Népesedési Bizottsága végezte, az 1998 és 2000 között működő szakértői bizottsága keretében. Ennek eredményei 2001-ben kerültek kiadásra a *Population Studies* 36. köteteként „*Trends in mortality and differential mortality*” címmel. A kötet második része foglalkozik a differenciális halandóság összehasonlításával, amelyet *Tapani Valkonen* állított össze, mint a szakértőcsoport egyik riportőre. E fejezet a halandósági különbségek alábbi témáit foglalja össze (lehetséges nemzetközi összehasonlításban):

- Regionális különbségek
- Társadalmi gazdasági különbségek (társadalmi réteg, iskolai végzettség)
- Családi állapot szerinti különbségek
- Csecsemőhalandóságban mutatkozó különbségek

Folyamatban van egy jelentős összehasonlítás az Európai Unió országai differenciális halandóságának feltárására, amelyet *Johan Mackenbach* irányít. A kutatásban az újabban csatlakozó országok – így Magyarország is részt vesznek.

5. Példák differenciális demográfiai megközelítésekre Magyarországon

A magyar adatok alapján főként a halandóság területén állnak rendelkezésre adatok a társadalmi differenciákra vonatkozóan, de rendelkezünk ilyenekkel a termékenység és a házasodás terén is. Az alábbiakban példaszerűen felsorolunk néhány fontosabb adatot, amelyek a magyarországi népesedés társadalmi különbségeit jellemzik.

a) Halandóság társadalmi-gazdasági különbségei

Hosszabb időtávon állnak rendelkezésre adatok a halandóság társadalmi-gazdasági különbségeire vonatkozóan. Ezek azt mutatják, hogy mindig igen jelentős eltérések voltak a három alapvető társadalmi réteg halandóságában és ezek minden vizsgálható időszakban a szellemi dolgozók alacsonyabb halandóságát és régebben a mezőgazdasági fizikaiak, újabban inkább a nem-mezőgazdasági fizikaiak magasabb halandóságát mutatják. A különbségek a II. világháború előtt igen magasak voltak, majd a 1970-es évek végéig lecsökkentek, az 1980-as évek közepére ismét jelentősekké váltak.

1. Standardizált halandósági arányok az átlag százalékában, nemenként és társadalmi-gazdasági csoportok szerint

Standardised mortality rates in percentage of the average by sex and social-occupational groups

Évi átlag	Fizikai		Szellemi	Fizikai		Szellemi
	mezőg.	nem mg.		mezőg.	nem mg.	
	férfiak standard arányszáma az átlag százalékában			nők standard arányszáma az átlag százalékában		
1930–31	105	96	71	113	88	68
1948–49	103	102	73	108	98	66
1959–60	92	111	99	84	107	97
1979–80	103	104	83	98	102	94
1984–85	110	106	68	106	103	79

b) Halandóság társadalmi-foglalkozási különbségei

A legutolsó időszakra vonatkozóan a fizikai és szellemi dolgozók halandósági különbségeire vonatkozó adatok állnak rendelkezésre. E szerint 2000–2001 átlagában a fizikai dolgozók standard halandósági aránya mindkét nemnél mintegy kétszerese volt a szellemi dolgozókénak. A különbségek főleg a gyermek- és fiatalabb felnőtt korban a legjelentősebbek, az idősebb korban is fennállanak, de jóval kisebb mértékben.

c) Halandósági különbségek iskolai végzettség szerint

A legutolsó harminc évre vonatkozóan vizsgálhatjuk a halandóság iskolai végzettség szerinti alakulását. Ez egyértelműen a differenciák növekedését jelzi, különösen a férfiak esetében. A 20 évesek és idősebbek standardizált arányszáma a legalacsonyabb iskolai végzettségi csoportban jelenleg már 2,7-szerese a férfiaknál és 1,6-szorosa a nőknél a legmagasabb iskolai végzettségi csoportba tartozókhoz viszonyítva. Ugyanakkor 30 éve még csak 24, ill. 17%-os különbség mutatkozott. A jelenlegi nagyarányú különbségek a gyermek- és a fiatalabb felnőtt korban mutatkoznak, pl. mindkét nemnél, a 40–49 éveseknél közel hatszoros a differencia. Az idősebbeknél erősen lecsökken ez a különbség, különösen a nőknél, de a férfiaknál 75 év felett ugyancsak háromnegyednyi a differencia.

2. A 20 évesek és idősebbek standardizált halandósági arányszámai nem és iskolai végzettség szerint

Standardised mortality rates of the population aged 20 and over by sex and educational status

Év, évi átlag	0–7	8–11	12–14	15+	0–7 o. a 15+ o. %-ában
	osztályt végzetek standard halálózási arányszáma az átlag százalékában				
Férfiak					
1971	104	95	81	81	124
1979–80	105	105	86	86	122
1989–90	116	104	84	56	207
2000–01	136	113	70	50	272
Nők					
1971	100	107	93	86	117
1989–90	107	86	79	79	136
1989–90	115	77	100	69	167
2000–01	131	101	68	81	162

d) Halandóság iskolai végzettség és halálokok szerint

Nem egyformán alakulnak a halandósági különbségek a főbb halálokok szerint, iskolai végzettségi csoportonként. Ha a legutolsó időszak – 2000–2001 – legalacsonyabb és legmagasabb végzettségi csoportjainak halandósági különbségeit nézzük, akkor a legnagyobb eltérést a légzőszervi betegségeknél találjuk a férfiaknál (5,2-szeres), a nőknél viszont a keringési rendszer betegségeinél (2,7-szeres). Ez utóbbi differencia a férfiaknál is magas (3,3-szeres).

A keringési rendszer betegségeinél az érlelmeszesedés (férfiaknál 5,3-szeres, nőknél 3,4-szeres) és az agyérbetegség (férfiaknál közel négyszeres, a nőknél 2,7-szeres) vezet. Az ischaemiás szívbetegségek halálozásánál mért – a két szélső érték közötti – különbség mindkét nemnél 2,7-szeres. A rosszindulatú daganatok halandóságában viszonylag kisebbek a különbségek (a férfiaknál 1,9-szeres, a nőknél pedig a legalacsonyabb végzettségűeké csak kétharmada a legmagasabbakénak. Vannak olyan daganatfajták, ahol jóval nagyobbak a különbségek: a férfiaknál, a gégeráknál 4,3-szoros, gyomorráknál háromszoros, az ajakráknál két és félszeres arányszámot találunk. A nőknél is a gyomorrák mutatja a legnagyobb különbséget. A többi halálokok közül a cukorbetegség (a férfiaknál 2,2, a nőknél 2,8 a többlet), illetve csak a férfiaknál az öngyilkosság (2,3) mutat kiugró értéket. Érdekes módon az alkoholos májgyulladás alig magasabb a legalacsonyabb végzettségűek körében, mint a legmagasabbaknál. Ez inkább az általános iskola 8. osztályát végzeteknél mutat magas arányt: a férfiaknál négyszer annyi, a nőknél közel kétszer annyi, mint a felsőfokú végzetteké.

e) Csecsemőhalandóság társadalmi különbségei

Hosszú ideje a csecsemőhalandóság alakulásában mutatkoztak a legnagyobb társadalmi különbségek. A fizikai dolgozó eltartók élveszülötteinek csecsemőhalandósága mindig jelentősen meghaladta a szellemi dolgozó eltartóknál megfigyelt értékeket. Az előbbieket között a II. világháború utáni években inkább a mezőgazdasági ágazatba tartozók halandósága volt a magasabb, majd hosszabb ideig a nem a mezőgazdaságban dolgozóké. Újabban ismét a parasztsághoz tartozók mutatói növekedtek. A szellemi foglalkozású eltartók élveszülötteinek csecsemőhalandósága mindig jelentősen elmaradt a fizikai dolgozókétól, és így az átlagostól is. A legutolsó – 2001-es adatok – azt is aláhúzzák, hogy a nem mezőgazdasági fizikaiak csoportján belül igen nagyok az eltérések: a szakképzettség nélküli tevékenységet végzők csecsemőhalandósági mutatója kétszerese az átlagosnak.

3. Csecsemőhalandóság az eltartó társadalmi rétege szerint
Infant mortality by the social status of the supporters

Év	Fizikai		Szellemi	Fizikai	
	mezőgazdaság	nem mezőgazdaság		mezőgazdaság	nem mezőgazdaság
	eltartójú csecsemők halandósága az átlag százalékában			eltartójú csecsemők halandósága a szellemiek százalékában	
1948	115	94	49	235	192
1960	102	102	75	136	136
1970	97	108	78	126	138
1985	105	105	85	124	124
2001	114	108	69	165	157

A legutóbbi évekre módunkban áll a szülők iskolai végzettsége szerint is csecsemőhalandósági arányszámban mutatkozó különbségeket megállapítani (e). Ezek még a társadalmi rétegeknél is egyértelműbben mutatják a csecsemőhalandóságban mutatkozó társadalmi különbségeket. 2001-es adatok szerint azon anyák élveszülötteinek csecsemőhalandósága, akik még az általános iskola 8 osztályát sem végezték el, két és félszerese az átlagosnak és csaknem ötszöröse azokénak, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. A csupán az általános iskola 8 osztályát végzettségénél is 60%-os többlet mutatkozik az átlagoshoz képest, és mutatójuk több mint háromszorosa a felsőfokú végzettekének. Külön érdemes megemlíteni, hogy a legalacsonyabb végzettségű anyák újszülötteinek csecsemőhalandósága 20 ezrelékes (ami a fejlődő országok szintjénél is rosszabb), a legmagasabb végzettségűeké ezzel szemben alig 4 ezrelékes, ami közel fele csak a legfejlettebb országok átlagos mutatójának.

f) Nupcialitási különbségek iskolai végzettség szerint

A legutóbbi évekre vonatkozóan lehetőség nyílik a nupcialitás arányokban mutatkozó társadalmi különbségek elemzésére is. Csak példaképpen mutatjuk be a 2000–2001. évek átlagára vonatkozó házasságkötési és válási arányokat a feleség iskolai végzettsége szerint. Ami a házasságkötéseket illeti, egyértelműen megállapítható, hogy a házasuló nők iskolai végzettsége növekedésével emelkedik a házasságkötés valószínűsége is. A legutolsó évek adatai szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők teljes házasságkötési aránya 80% felett van, ami háromnegyedével magasabb az átlagosnál, és több mint háromszorosa a 8 osztályt nem végzettekének (ahol ez csak 25%-os), továbbá több mint kétszerese az általános iskola 8. osztályát végzettekének. De még a középiskolát végzettek mutatójánál is kétharmadával magasabb.

A különbségek kor szerint is igen jelentősek: a legalacsonyabb végzettségűeknél csak 20 év alatt találunk kiemelkedően magas házasságkötési arányt, a legmagasabb végzettségűeknél pedig a 20–29 éves korcsoportban.

A válási arányokban már másfajta differenciálódás mutatkozik. Ezek a középiskolát végzeteknél mutatnak kiemelkedően magas arányt, de alig marad el ezekétől az általános iskola 8 osztályát végzeteké (e két csoportban a teljes válási arány 40, ill. 37%-os). A legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségűeknél egyaránt mérsékeltebb a válási valószínűség (csak 27, ill. 27%-os a teljes válási arány).

4. Nupcialitás arányok a feleség iskolai végzettsége szerint, 2000–2001
Nuptiality rates by the educational status of the wives

	0–7 o.-t	8 o.-t	Középiskolát	Felsőfokú iskolát	0–7 o. a felsőfokú %-ában
	végzett nők az átlag %-ában				%-ában
Teljes házasságkötési arány	53	76	104	174	30
Teljes válási arány	58	97	105	71	81

g) A termékenység társadalmi különbségei

Hosszú ideje ismertek a termékenység társadalmi különbségei, amelyek egyértelműen mutatják, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegbe tartozó családokban általában több gyermek születik, mint a magasabb társadalmi csoportba tartozóknál. Újabb adatok azt is aláhúzzák, hogy növekszik ez a társadalmi különbség.

A legutolsó évek (2000–2001) adatai alapján az anya iskolai végzettsége szerint vizsgálva nőttek a termékenység társadalmi különbségei az elmúlt évtizedben. Az évtized végén a felsőfokú végzettségű nők teljes termékenységi arányszáma 1,38 volt (ami az átlagosnak felel meg), de ez csak háromnegyede volt az évtized elején tapasztaltnak (ami 1,8 volt, szintén az akkori átlagnak megfelelő). Ezzel szemben a legalacsonyabb végzettségű csoportba tartozó nők teljes termékenységi aránya alig módosult: 2,2 körül stagnált. Így e két iskolai végzettségi csoport különbsége 25%-ról 59%-ra nőtt.

A két legnépesebb csoportban is visszaesett a termékenység: az általános iskola 8. osztályát végzeteknél 22, a középiskolát végzeteknél pedig 37%-kal. Így ezen utóbbiaknál találjuk jelenleg a legalacsonyabb teljes termékenységi mutatót: 1,1-et, ami csak 83%-a az átlagosnak és fele a legalacsonyabb rétegbe tartozókéknak.

Érdekesek a házasságon kívüli születések arányának iskolai végzettségi különbségei is. Ez a legutóbbi évek adatai szerint is kiemelkedően magas a legalacsonyabb iskolai végzettségű nők újszülöttei között (68%-os, ami tíz évvel ezelőtt már 48%-os volt). A felsőfokú végzettségűek újszülötteinek csak 11%-a született 2000–2001-ben házasságon kívül, de ez is jóval magasabb a tíz évvel ezelőtti 4%-

nál. Hasonló növekedések tapasztalhatók az általános- és középiskolát végzetteknél is.

5. Termékenységi arányok az anya iskolai végzettsége szerint,
1989–90, 2000–2001

Fertility rates by the educational status of the mothers, 1989–90, 2000–2001

	0–7 o	8 o.	Középiskola	Felsőfokú iskola	0–7 o. a felsőfokú %-ában
	az átlag százalékában				
<i>Teljes termékenységi arány</i>					
1989–90	123	97	95	98	125
2000–01	167	105	83	105	159
2000–01 1989–90 %-ában	98	78	63	77	
<i>Házasságon kívül születettek aránya</i>					
1989–90	369	123	46	31	1200
2000–01	227	127	70	37	618
2000–01 1989–90 %-ában	142	244	352	249	

A társadalmi rétegek közötti termékenységi differenciára jó példa szintén a legutóbbi évek adata. Eszerint 2000–2001 átlagában a fizikai foglalkozású nők teljes termékenységi aránya 1,4 volt, ami 7%-kal haladta meg az átlagosat. Ugyanakkor ez 24%-kal volt magasabb a szellemi foglalkozású nők alig 1,1 gyermekes átlagától. Különösen 25 év alatt marad el a szellemi foglalkozásúak termékenysége a fizikaiakétól, de 30–39 éves korban már jelentősen több gyermekük születik (a különbség a szellemiek javára a 30–34 éves korban egyharmadnyi).

Hasonló jellegű differenciákat tapasztalunk az átlagos születési sorrend szerinti adatoknál. 2001-ben a mezőgazdasági fizikai foglalkozású szülő nők éveszülötett gyermekeinek átlagos születési sorrendje 2,24 volt, ami az átlagosat 17%-kal meghaladta. A nem mezőgazdasági fizikaiaknál már csak 8%-kal magasabb ennél. A szellemi foglalkozású anyák átlagos szülési sorrendje már csak 1,71, ami 10%-kal marad az átlagos és egynegyedével a mezőgazdasági fizikaiak mögött.

Az anya iskolai végzettsége szerinti adatok hasonló összefüggéseket mutatnak. A 8 osztálnál kevesebb végzettségű anyák átlagos szülési sorrendje 2001-ben 3,3 volt, ami kétharmadával magasabb az átlagosnál. Ezzel szemben a közép- és felsőfokú végzettségű nőknél már csak 1,7-es átlagos sorszám mutatkozott, ami 15%-kal marad el az átlagostól és csak fele a legalacsonyabb végzettségűekének. Az általános iskola 8. osztályát végzettek születési sorrend átlaga – 2,1 – a középén helyezkedik el.

h) Befejezett termékenység alakulása a népszámlálási adatok alapján¹

A népszámlálások termékenységi adatai segítségével 90 születési évjárat (kohorsz) befejezett termékenységét tanulmányozhatjuk: az 1870 és az 1960 között született nők vonatkozásában.

A rekonstruált adatok azt mutatják, hogy az 1870 és 1880 között született nők (akiknek főbb termékenységi időszaka – amikor 20–35 évesek voltak – 1890 és 1915 között volt), még átlagosan 3,5 gyermeke született. A következő kohorszok termékegysége már fokozatosan csökkent, és az 1895 és az 1905 között született nőknek – akik főleg 1915 és 1940 között hozták világra gyermeküket – már csak átlagosan 2,5 gyermekük született. Az ezt követő nemzedékek átlagos gyermekszáma már alig haladta meg a 2-öt.

A termékenység eddigi mélypontját az 1935 és 1945 között született nők érték el (akik főleg 1955 és 1980 között szültek) 1,9-es átlagos gyermekszámmal. Az ezt követő – 1950 és 1960 között született nők (akik 1970 és 1995 között születtek meg legtöbb gyermeküket) – átlagos gyermekszáma kissé emelkedett és kezdte megközelíteni a 2,0-et.

A termékenység általános csökkenését főleg a nagycsaládosok (4 és több gyermekesek) arányának jelentős visszaesése okozta. A legidősebb női nemzedékek csaknem fele tartozott közéjük, a ma szülő nemzedékeknél még az 5%-ot sem éri el arányuk. A legfiatalabb női kohorszok esetében már a 2 gyermekesek teszik ki a befejezett termékenység közel felét. Érdekes még, hogy a múltban magasabb volt a gyermektelenek aránya (pl. az 1895 és 1905 között született nők 21%-ának nem született gyermeke). A legfiatalabbak (az 1940 és 1960 között születettek esetén) arányuk csak 7–9%-os.

6. Női kohorszok befejezett termékenysége, 1870–1960
Completed fertility of female cohorts, 1870–1960

Születési év	0	1	2	3	4+	Száz nőre jutó gyerekek
	gyermeke született százalékban					
1870	16	14	14	13	43	367
1880	16	13	15	14	42	347
1890	18	15	17	15	35	300
1900	21	17	19	14	29	266
1910	19	21	23	15	22	236
1920	15	23	29	16	17	219
1930	12	26	38	14	10	195
1940	9	27	45	12	7	187
1950	8	20	52	15	5	194
1960	9	20	49	16	6	197

¹ *Forrás:* 1970. évi népszámlálás – 25%-os minta, 1990. évi népszámlálás – CD-ROM, 2001. évi népszámlálás.

Nehéz megjósolni az 1960 után született nők befejezett termékenységet, mivel fiatal koruk miatt még jócskán benne vannak a termékeny korban (az 1965-ben születettek csak 35, az 1970-ben születettek pedig csak 30 évesek voltak 2001-ben). Mindenesetre megállapítható, hogy eddigi gyermekszámuk elmarad a már befejezett (vagy ahhoz közeledő) korosztályokétól. Az 1965-ben született nőknek 35 éves korukban még átlagosan 1,8 gyermeke született, szemben az 1960-ban születetteknél, akik 1,9. Az 1970-esek esetében még nagyobb az elmaradás: 30 éves korukig 1,3 gyermeket szültek átlagosan szemben az előző kohorszok 1,6–1,7-es gyermekszám átlagánál. A kérdés az, hogy további propagatív életükben mennyire fogják tudni „behozni” ezt a hiányt. Egy pesszimista előrejelzés az eddigi „késői” szülési arányt alapul véve csak 1,6-os átlagos gyermekszámmal számol. Ha – bizonyos növekedési tendenciákat veszünk alapul, ami 2000–2002-ben a 30 éves felüliek termékenységében megmutatkoztak – akár 1,8-at is elérhet befejezett termékenységük Ez utóbbihoz, azonban a jelenlegihez képest kétharmadával kellene növekednie a 30 éves felüliek gyermekszülésének, ami nem látszik valószínűnek.

7. Női kohorszok termékenysége 30 éves korukig és azután, 1940–1970
Cohort fertility of females under 30 years of age and over, 1940–1970

Születési év	Száz nőre jutó gyermek			30 éves kor után született %-ban
	30 éves		Összesen	
	korig	kor után		
1940	157	30	187	16
1945	160	26	188	14
1950	169	25	194	13
1955	164	30	194	15
1960	165	32	197	16
1965	162	30	192	16
1970 minum	131	37	168	22
maximum	131	53	184	29

Az egyes női születési évjáratok befejezett differenciális termékenységet az alábbi három vonatkozásban tudjuk nyomon kísérni:

- legmagasabb iskolai végzettség szerint,
- társadalmi-foglalkozási csoport szerint,
- lakóhely jellege szerint.

i) Befejezett termékenység a legmagasabb iskolai végzettség szerint

Az iskolai végzettség szintjének emelkedésével a magyarországi kohorszokban az idők folyamán fokozatosan csökkent a született gyermekek száma. Ezen belül erősen nőtt a különbség iskolai végzettségenként. Az 1870 és 1905 között született nők esetében a 8 osztályt sem végzett nők átlagos gyermekszáma 7–8%-kal haladta meg az átlagot, közel kétharmadával volt magasabb a 8 osztályt végzetekénél, 80%-al haladta meg középiskolát végzetekét és több mint háromszorosa volt a felsőfokú végzettségük termékenységének. Megjegyzendő, hogy a XIX. század végén született nők 80–90%-a nem végezte el a 8. osztályt és csak 2–3%-a volt közép- vagy felsőfokú végzettségű.

A különbségek a legfiatalabb évfajartú nők esetében úgy módosultak, hogy a ma csak 4%-os arányt képviselő 8 osztályt sem végzett nők átlagos gyermekszáma még mindig megközelíti a 3-at, ami mintegy másfélszerese az átlagosnak. A 8 osztályt végzetek – akik a nők egynegyedét teszik ki – valamivel több, mint 2 gyermeket szülnek átlagosan. A középiskolát végzetek – akik jelenleg már a nők több mint felét képviselik – termékenysége 1,7–1,8, ami 90%-a az átlagosnak és csak kevesebb, mint kétharmada a 8 osztálynál kisebb végzettségűeknek, de közel egyhatodával marad el a 8 osztályt végzetekétől. A felsőfokú végzettségű nők esetében – akik ma már 16%-ot képviselnek a propogatív korú nők között – a befejezett termékenység átlaga 1,7, ami alig, 3%-kal marad el a középiskolát végzett nőktől. Említésre méltó, hogy ez a különbség az 1930-as kohorsztól alig változik.

Az alacsonyabb végzettségűek magasabb átlagos gyermekszámát a „nagy családosok” jóval magasabb aránya okozta. A legidősebbek közül a 4 és több gyermekesek részaránya az 1870–1880-ban születetknél a nők felét tette ki a 8 osztályt sem végzeteknél, a 8 osztályt elvégzeteknek csak egynegyede, a középiskolát végzetek egyhatoda, a felsőfokú végzetek egytizede tartozott közéjük.

A legfiatalabb –1945–1960 között született – nőknél hasonló a helyzet (bár kisebb arányúak az előfordulások). A legalacsonyabb végzettségűeknek még mindig több mint egyharmada 4 és több gyermekes, a 8 osztályt elvégzeteknél előfordulásuk már csak 6–8%, a közép- és felsőfokú végzeteknél pedig csak 1–2%-os a „nagy családos”.

Lényegében minden végzettségi csoportban a 2 gyermekes család vált általánossá: arányuk 50 és 60% között mozog az általános-, közép- és felsőfokú végzeteknél. Csupán a 8 osztályt sem végzetek között kisebb az arányuk: csupán 15–20% a legfiatalabb kohorszoknál.

A gyermektelenség a legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségűeknél a gyakoribb. A 8 osztályt végzett 1950–1960 között született nők egyötöde, a felsőfokú végzetek egytizede nem szült gyermeket: az általános- és középiskolát végzeteknél arányuk csak 5–6%-os.

8. Női kohorszok befejezett termékenysége legmagasabb iskolai végzettség szerint,
1930–1960

Completed fertility of female cohorts by educational status, 1930–1960

Születési év	0–7 o.	8 o.	Közép-iskola	Felső-fokú iskola	0–7 o.	8 o.	Közép-iskola	Felső-fokú iskola
	száz nőre jut gyermek				az átlag százalékában			
1930	232	180	139	136	120	93	72	70
1935	248	181	142	132	132	96	76	70
1940	273	192	157	150	145	102	84	80
1945	292	210	177	166	153	110	93	87
1950	295	207	172	163	152	107	89	83
1955	276	204	173	169	142	105	89	87
1960	266	209	176	170	145	106	89	86
1960:1930 %-ában	115	116	127	125	121	114	124	123
1960:1940 %-ában	97	109	112	113	100	104	106	108
1960:1950 %-ában	90	101	102	104	95	104	100	104
Nők %-os megoszlása								
1930	46	40	11	3				
1940	10	53	26	11				
1950	4	36	46	14				
1960	4	25	55	16				

j) *Befejezett termékenység társadalmi-foglalkozási csoport szerint*

A társadalmi-foglalkozási csoportok közül mindig a mezőgazdasági fizikaiak gyermekszáma volt a legmagasabb, őket követte a nem mezőgazdasági fizikaiaké, majd a szellemieké, akik közül az alacsonyabb végzettséget igénylőké mindig magasabb volt, mint a felsőfokú végzettséget igénylőké.

A legidősebbek – az 1870-es években születettek – közül a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak – akik akkor a nők többségét jelentették – átlagosan 4,5 gyermeket szültek. Ez 20%-kal haladta meg a nem mezőgazdasági fizikaiak rétegébe tartozók 3,7-es gyermekszámát. Tőlük erősen lemaradtak az akkor még igen alacsony arányban lévő szellemiek: közülük az alsó- és középfokú végzettséget igénylő foglalkozásúak 2,5–3 gyermeket hoztak a világra, a felsőfokú végzettségűek pedig csak 1–1,3 gyermeket.

A termékenység sorrendje változatlan maradt, de a különbségek csökkentek a fiatalabb kohorszoknál. Az 1940 után született nők közül a mezőgazdasági fizikaiak 2,3–2,6-os érték körül szóródtak, a nem mezőgazdasági fizikaiaknál stabilizálódott a 2–2,1 körüli átlagos gyermekszám. A szellemi dolgozók közül az alap- és

középfokú végzettségűek termékenysége egy árnyalattal nőtt (1,6-ról 1,8-ra) és határozott növekedés tapasztalható a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásúaknál: itt az átlagos gyermekszám a régebbi 1,3–1,4-es értékről 1,7-re emelkedett és ezzel megközelíti az alacsonyabb végzettséget igénylő szellemi dolgozók rétegéét.

9. Női kohorszok befejezett termékenysége társadalmi-foglalkozási csoportok szerint, 1930–1960

Completed fertility of female cohorts by social-occupational groups, 1930–1960

Születési év	Fizikai		Szellemi		Fizikai		Szellemi	
	mező-gazd.	nem mező-gazd.	alap-közép	felső-	mező-gazd.	nem mező-gazd.	alap-közép	felső-
			fokú végz.				fokú végz.	
száz nőre jutó gyermek					az átlag százalékában			
1930	233	206	148	142	120	106	76	73
1935	233	204	149	141	124	109	79	75
1940	239	203	157	151	127	108	84	80
1945	251	209	170	164	131	109	89	86
1950	238	208	172	167	123	107	89	86
1955	234	204	174	172	121	105	90	89
1960	260	207	176	172	120	106	89	87
1960:1930 %-ában	112	100	119	121	100	100	117	119
1960:1940 %-ában	109	102	112	114	94	98	106	109
1960:1950 %-ában	109	100	102	103	98	99	100	101

A nagycsaládosok mindig a mezőgazdasági fizikaiak között volt a leggyakoribb. A legidősebb kohorszok tagjainak még 50–60%-a négy és több gyermekes volt. A nem-mezőgazdasági fizikaiaknál is meghaladta a 40%-ot, de az alap- és középfokú végzettséget igénylő szellemi dolgozóknál csak egyhatodnyi, a felsőfokúaknál pedig egytizednyi volt az arányuk. A sorrend a legfiatalabb kohorszoknál is azonos: ma már a mezőgazdasági fizikaiaknak is csak egyhatoda nagycsaládos, a nem mezőgazdasági fizikaiaknál 7–8%-os az előfordulás, a szellemi dolgozóknál pedig csak 1–2%-ban fordul elő.

A legfiatalabb kohorszoknál minden társadalmi-foglalkozási csoportban a 2 gyermekesek vannak többségben. Arányuk 44–46% (mezőgazdasági fizikaiak) és 53–56% (alap- és középfokú szellemiek) között mozog. A gyermektelenek aránya a felsőfokot igénylő szellemieknél a legmagasabb (10–11%), a mezőgazdasági fizikaiaknál a legalacsonyabb (5%). A másik két csoportnál előfordulásuk 6–8%. „Egykés” család a szellemi dolgozók két csoportjánál a leggyakoribb (24–25%), a mezőgazdasági fizikaiaknál a legritkább (14%), a nem mezőgazdasági fizikaiaknál kissé magasabb (18–19%).

k) Befejezett termékenység lakóhely szerint

A lakóhely jellege szerint vizsgálva mindig a községekben élő nők gyermekszáma volt a legmagasabb, ezt követte a városokban élők és mindig a Budapesten élő nők születték a legkevesebb gyermeket.

Az 1870-es években született falusi nők még 4,2–4,3 gyermeket születtek, csak 7%-kal többet, mint a vidéki városban élők, akik átlagos gyermekszáma megközelítette a 4-et. A Budapesten lakó nők már akkor is csak 2,8 gyermeket hoztak a világra, ami csak kétharmada volt a községiekének.

Minden településkategóriában fokozatos volt a visszaesés, kivéve Budapesten, ahol az 1,4 körüli mélypont után (amit az 1925–1935 között született nők termékenysége jelentett) emelkedni kezdett a gyermekszám és az 1945–1960-as kohorszok már közel 1,7 gyermeket születtek. Így a fővárosi nők termékenysége a múltbeli 70%-kal szemben már több, mint 80%-át jelenti az országos átlagnak. A községek gyermekszámánál mintegy negyedével, a vidéki városokénál pedig kevesebb, mint egyötödénél alacsonyabb a budapestiek termékenysége.

10. Női kohorszok befejezett termékenysége a lakóhely jellege szerint, 1930–1960
Completed fertility of female cohorts by place of residence, 1930–1960

Születési év	Budapest	Városok	Községek	Budapest	Városok	Községek
	száz nőre jut gyermek			az átlag százalékában		
1930	141	193	220	78	99	113
1935	139	187	215	74	99	114
1940	147	186	212	78	99	113
1945	161	190	214	84	99	112
1950	161	190	211	83	98	109
1955	163	188	209	84	97	108
1960	157	190	215	80	96	109
1960:1930 %-ában	111	98	96	103	97	96
1960:1940 %-ában	107	102	101	103	97	96
1960:1950 %-ában	98	100	102	96	98	100

A községben élők magas termékenységét mindig a 4 és több gyermekesek magas aránya okozta. A legidősebb kohorszoknak még több mint fele tartozott ide, de még a legfiatalabbaknál is 8–9%-os az előfordulásuk. A vidéki városokban a nagycsaládosok előfordulása is megközelítette az ott élő nők felét, de mára már 4–5%-ra csökkent. Budapesten a legmagasabb gyakoriság az esetek egyharmada volt, mostanra már 3%-ra apadt.

Ma mindenütt a kétgyermekes családot tekinti ideálisnak. Ám ez a valóságban a nők több mint felére jellemző a vidéki városokban és a községekben, Budapes-

ten csak 40–45%-ára. Ezzel szemben a fővárosban élők 13–16%-a gyermektelen és 30%-az egygyermekes. Ezek az arányok vidéken 6–7, ill. 16–22%-osak.

Tárgyszavak:

Népmozgalom
Differenciális termékenység
Differenciális halandóság

**POSSIBILITIES OF USING DIFFERENTIAL DEMOGRAPHIC
APPROACHES: APPROACHES, METHODS, EXAMPLES**

11. Halálozási arányszámok nem, kor és iskolai végzettség szerint,
(2000/2001 átlag)

Férfi

Death rates by sex, age and educational status
(average values of 2000/2001)

Males

Korcsoport	0-7 osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
	ezer megfelelő nemű és korú lakosra				
20-24	3,0	0,9	0,8	0,7	0,9
25-29	3,7	1,2	1,1	0,4	1,1
30-34	4,7	2,1	1,6	0,5	1,9
35-39	8,5	4,0	2,5	1,1	3,4
40-44	12,4	8,4	5,6	2,0	7,1
45-49	18,0	12,9	8,4	3,3	10,8
50-54	23,4	19,3	10,4	5,5	15,2
55-59	30,4	26,2	13,8	8,1	20,9
60-64	40,3	34,3	18,9	13,1	29,4
65-69	46,2	48,1	28,8	20,5	41,2
70-74	75,7	60,7	38,6	32,2	57,8
75-79	94,4	95,8	58,4	52,3	85,3
80-84	137,1	128,8	81,5	78,1	121,1
85-x	236,2	197,7	129,0	140,1	207,1
20-x európai standard	25,0	20,8	12,8	9,2	18,4

Korcsoport	0-7 osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	0-7 osztály a felsőfokú százalékában
	az átlag százalékában				
20-24	331	104	88	76	433
25-29	332	105	97	36	925
30-34	250	111	86	27	935
35-39	250	117	75	31	804
40-44	174	118	78	29	609
45-49	167	119	78	31	545
50-54	154	127	68	36	425
55-59	145	126	66	39	374
60-64	137	117	64	45	307
65-69	112	117	70	50	226
70-74	131	105	67	56	235
75-79	99	101	61	55	181
80-84	113	106	67	65	175
85-x	114	95	62	68	169
20-x európai standard	136	113	70	50	272

12. Halálozási arányszámok nem, kor és iskolai végzettség szerint,
(2000/2001 átlag)

Nő

Death rates by sex, and educational status
(average values of 2000/2001)

Females

Korcsoport	0-7 osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
	ezer megfelelő nemű és korú lakosra				
20-24	2,0	0,3	0,2	0,2	0,3
25-29	2,5	0,3	0,4	0,3	0,4
30-34	2,5	0,8	0,5	0,3	0,7
35-39	3,6	1,8	1,1	0,8	1,4
40-44	6,1	3,2	2,4	0,9	2,7
45-49	8,9	5,1	3,6	1,9	4,3
50-54	10,4	7,1	4,5	3,1	5,8
55-59	11,7	9,2	6,4	4,9	8,1
60-64	15,0	13,0	7,9	8,5	12,0
65-69	18,8	20,5	13,9	13,9	18,8
70-74	35,7	28,9	21,3	23,8	31,1
75-79	56,4	54,8	37,0	49,5	54,5
80-84	93,7	79,7	51,0	96,9	87,3
85-x	203,2	151,7	107,4	190,5	186,1
20-x európai standard	12,8	9,9	6,7	7,9	9,8

Korcsoport	0-7 osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	0-7 osztály a felsőfokú százaléká- ban
	az átlag százalékában				
20-24	655	110	81	83	792
25-29	631	87	94	63	1000
30-34	361	112	78	45	798
35-39	260	130	75	55	473
40-44	226	119	88	33	676
45-49	208	119	84	45	467
50-54	179	122	77	54	330
55-59	145	113	79	60	241
60-64	125	109	66	71	178
65-69	100	109	74	74	135
70-74	115	93	68	76	150
75-79	104	101	68	91	114
80-84	107	91	58	111	97
85-x	109	82	58	102	107
20-x európai standard	131	101	68	81	162

13. A húsz évesek és idősebbek standard halálozási arányszámai,
vezető halálokonként, (2000–2001)

Férfi

Standard mortality rates of male population aged 20 and over by leading
causes of death (2000–2001)

Halálok	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen	0–7. osz- tály a felsőfokú %-ában
Európai standard arányszám (az átlag %-ában)						

*Rosszindulatú
daganatok*

Ajak	60	158	68	24	100	245
Nyelőcső	71	151	76	39	100	185
Gyomor	135	115	72	46	100	297
Vastagbél	125	104	88	75	100	166
Végbél	120	114	82	59	100	201
Máj	114	108	86	72	100	159
Epe	117	109	73	68	100	173
Gége	96	146	67	22	100	432
Légcső, hörgő, tüdő	105	127	71	52	100	202
Prosztata	170	86	82	76	100	223

Keringési

Magas vérnyomás	169	100	60	46	100	364
Ischaemiás szb.	146	103	65	54	100	269
Agyérbetegségek	174	101	55	44	100	394
Érelmeszesedés	219	79	50	42	100	523

Egyéb

Cukorbetegség	134	109	81	60	100	225
Alkoholos májb.	49	154	83	37	100	131
Motoros jármű bal.	55	132	120	52	100	106
Öngyilkosság	69	145	87	30	100	233
Együtt	134	115	70	49	100	271

14. A húsz évesek és idősebbek standard halálozási arányszámai,
vezető halálokokként, (2000–2001)

Nő

Standard mortality rates of female population aged 20 and over by leading
causes of death (2000–2001)

Halálok	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen	0–7. osztály a felsőfokú %-ában
Európai standard arányszám (az átlag %-ában)						

*Rosszindulatú
daganatok*

Ajak	58	182	169	102	100	57
Nyelőcső	61	144	125	91	100	67
Gyomor	132	109	66	94	100	140
Vastagbél	110	119	90	126	100	87
Végbél	108	114	93	89	100	122
Máj	89	121	89	95	100	94
Epe	117	114	76	115	100	102
Gége	66	139	110	81	100	81
Légcső, hörgő, tüdő	73	137	149	165	100	44
Emlő	74	126	152	213	100	35
Női nemi szervek	83	134	115	130	100	64

Keringési

Magas vérnyomás	158	82	34	46	100	342
Ischaemiás szb.	149	90	46	54	100	274
Ágyérbetegségek	150	89	46	56	100	270
Érelmeszesedés	169	69	35	49	100	344

Egyéb

Cukorbetegség	132	111	48	47	100	280
Alkoholos májb.	37	190	148	128	100	29
Motoros jármű bal.	56	133	206	236	100	24
Öngyilkosság	73	151	143	124	100	59
Együtt	132	100	66	78	100	169

15. A húsz évesek és idősebbek standard halálozási arányszámai vezető halálokokként, a 0–7 osztályt végzettek, a felsőfokú végzettek %-ában, százezer lakosra (1971, 1979/80, 1989/90, 2000/01)

Férfi

Standard mortality rates of male population aged 20 and over by leading causes of death, values of people with 0–7 years of schooling completed in percentage of people with higher education, per 100 000 inhabitants

Halálok	1971	1979/80	1989/90	2000–01
<i>Rosszindulatú daganatok</i>				
Ajak	120	130	246	245
Nyelőcső	153	129	226	185
Gyomor	232	171	299	297
Vastagbél	39	46	99	166
Végbél	78	75	138	201
Máj	75	87	115	159
Epe	84	82	111	178
Gége	185	177	293	432
Légcső, hörgő, tüdő	121	124	177	202
Prostata	77	90	166	228
<i>Keringési</i>				
Magas vérnyomás	205	165	313	364
Ischaemiás szb.	89	81	148	269
Agyérbetegségek	145	170	305	394
Érelmeszesedés	142	170	304	528
<i>Egyéb</i>				
Cukorbetegség	61	77	148	225
Alkoholos májb.	85	178	191	131
Motoros jármű bal.	66	86	85	106
Öngyilkosság	117	104	196	233
Együtt	116	113	194	271
Összesen	124	122	207	272

16. A húsz évesek és idősebbek standard halálozási arányszámai vezető halálokonként, a 0–7 osztályt végzettek, a felsőfokú végzettek %-ában, százezer lakosra (1971, 1979/80, 1989/90, 2000/01)

Nő

Standard mortality rates of females population aged 20 and over by leading causes of death, values of people with 0–7 years of schooling completed in percentage of people with higher education, per 100 000 inhabitants

Halálok	1971	1979/80	1989/90	2000–01
<i>Rosszindulatú daganatok</i>				
Ajak	69	71	96	57
Nyelőcső	–	62	53	67
Gyomor	306	159	197	140
Vastagbél	39	87	114	87
Végbél	98	97	119	122
Máj	96	249	165	94
Epe	85	148	188	102
Gége	–	64	60	81
Légcső, hörgő, tüdő	35	52	47	44
Emlő	25	36	37	35
Női nemi szervek	88	66	65	64
<i>Keringési</i>				
Magas vérnyomás	484	394	435	342
Ischaemiás szb.	154	167	209	274
Agyérbetegségek	129	219	294	270
Érelmeszesedés	167	208	290	344
<i>Egyéb</i>				
Cukorbetegség	340	242	295	280
Alkoholos májb.	85	88	80	29
Motoros jármű bal.	40	34	38	24
Öngyilkosság	41	36	42	59
Együtt	112	138	167	169
Összesen	117	136	167	162

17. Halálzási arányszámok nem, kor és társadalmi-foglalkozási csoportok szerint, (2000–2001 átlag)

Férfi

Death rates by sex, age and social-occupational groups

(average values of 2000–2001)

Males

Korcsoport	Ezer lakosra			Az átlag %-ában		Fizikai a szellemi %-ában
	szellemi	fizikai	összesen	szellemi	fizikai	
0–4	1,37	2,57	2,19	63	117	187
5–9	0,03	0,25	0,18	15	140	953
10–14	0,10	0,31	0,24	42	130	312
15–19	0,29	0,66	0,55	52	120	231
20–24	0,62	1,01	0,92	67	110	163
25–29	0,50	1,32	1,10	45	120	265
30–34	0,87	2,24	1,87	46	120	258
35–39	1,33	4,06	3,36	40	121	305
40–44	2,76	8,43	7,05	39	120	306
45–49	4,37	13,07	10,84	40	121	299
50–54	7,34	18,27	15,14	48	121	249
55–59	10,68	25,20	20,89	51	121	236
60–64	16,26	34,62	29,64	55	117	213
65–69	24,34	47,08	40,97	59	115	193
70–74	35,92	66,65	57,63	62	116	186
75–79	55,09	96,87	85,13	65	114	176
80–84	80,08	137,15	120,71	66	114	171
85–X	133,99	231,00	206,88	65	112	172
Összes standard	6,21	12,70	11,91	57	116	205

18. Halálozási arányszámok nem, kor és társadalmi-foglalkozási csoportok szerint, (2000–2001 átlag)

Nő

Death rates by sex, age and social-occupational groups
(average values of 2000–2001)

Females

Korcsoport	Ezer lakosra			Az átlag %-ában		Fizikai a szellemi %-ában
	szellemi	fizikai	összesen	szellemi	fizikai	
0–4	1,22	2,12	1,83	67	116	174
5–9	0,09	0,15	0,13	72	117	163
10–14	0,10	0,19	0,16	64	122	190
15–19	0,17	0,29	0,26	65	113	174
20–24	0,30	0,33	0,31	96	105	110
25–29	0,33	0,45	0,39	85	116	136
30–34	0,48	0,84	0,66	73	128	174
35–39	0,96	1,89	1,42	67	133	198
40–44	1,77	3,52	2,68	66	131	198
45–49	2,94	5,52	4,27	69	129	188
50–54	4,25	7,31	5,80	73	126	172
55–59	5,87	10,06	8,17	72	123	171
60–64	7,62	14,61	11,99	64	122	192
65–69	11,79	22,11	18,84	63	117	188
70–74	18,30	36,21	31,02	59	117	198
75–79	31,33	62,28	54,56	57	114	199
80–84	48,56	99,85	87,11	56	115	206
85–X	95,93	213,78	186,93	51	114	223
Összes standard	3,61	7,04	5,96	61	118	195

19. Házasságkötési arányszámok 2000-2001 átlaga a feleség kora, családi állapota és iskolai végzettsége szerint
Average values of marriage rates in 200–2001, by the age, marital status and educational status of the wives

Feleség kora	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
Ezer nem házas nőre jutó házasságkötés					
15–19	13	10	12	0	11
20–24	26	63	45	97	55
25–29	20	56	83	117	78
30–34	15	34	52	73	46
35–39	8	20	28	35	25
40–49	5	10	14	23	13
15–49	13	27	41	74	36
Ezer nem házas nőre jutó házasságkötés az átlag %-ában					
15–19	115	92	109	0	100
20–24	48	115	82	176	100
25–29	25	72	106	150	100
30–34	32	74	114	160	100
35–39	34	80	113	138	100
40–49	38	77	108	177	100
15–49	36	74	113	206	100
Ezer hajadon nőre jutó házasságkötések száma					
15–19	13	10	12	–	11
20–24	26	62	45	96	54
25–29	18	53	82	117	78
30–34	11	32	49	52	43
35–39	6	13	25	31	20
40–49	2	5	8	10	7
15–49	13	28	44	83	39
Teljes házasságkötési arány	0,25	0,37	0,49	0,82	0,47
Ezer hajadon nőre jutó házasságkötések száma az átlag %-ában					
15–19	115	91	108	0	100
20–24	47	116	83	178	101
25–29	23	68	105	150	100
30–34	25	74	114	121	100
35–39	30	66	123	153	100
40–49	29	71	114	143	100
15–49	33	72	114	212	100
Teljes házasságkötési arány	53	79	104	174	100

20. Válások aránya a feleség kora és iskolai végzettsége szerint,
(2000–2001 átlag)

*Divorce rates by the age and educational status of the wives
(average values of 2000–2001)*

Feleség kora	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
Ezer házas nőre jut válás					
15–19	11	19	17	0	18
20–24	17	30	33	20	31
25–29	14	25	28	22	26
30–34	14	20	22	19	21
35–39	10	16	17	16	16
40–49	7	9	11	12	10
15–49	10	16	18	15	17
Teljes válási arány	0,22	0,37	0,40	0,27	0,38
Az átlag százalékában					
15–19	60	103	92	0	100
20–24	54	97	108	66	100
25–29	54	98	107	83	100
30–34	68	95	105	89	100
35–39	61	97	104	98	100
40–49	69	94	113	115	100
15–49	59	97	107	90	100
Teljes válási arány	58	97	105	71	100

21. Élveszületési arányszámok az anya kora és iskolai végzettsége szerint,
(2000–2001 átlag)
Live birth rates by the age educational status of the mothers
(average values of 2000–2001)

Anya kora	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
Ezer nőre jutó élveszületések száma					
15–19	82	22	8	-	23
20–24	157	107	39	39	68
25–29	100	87	96	101	93
30–34	62	43	56	90	56
35–39	32	17	18	30	20
40–44	7	3	3	5	4
45–49	0	0	0	0	0
15–49	58	37	35	46	38
Teljes termékenységi arány	2,20	1,39	1,10	1,38	1,32
Az átlag százalékában					
15–19	357	96	36	-	100
20–24	231	157	57	57	100
25–29	108	94	104	109	100
30–34	110	76	100	161	100
35–39	157	84	91	147	100
40–44	185	91	80	144	100
45–49	216	102	53	170	100
15–49	152	98	91	121	100
Teljes termékenységi arány	167	105	83	105	100
Házasságon kívül születettek aránya (%)					
15–19	90	70	47	-	73
20–24	70	40	25	11	36
25–29	56	28	17	9	21
30–34	45	29	20	11	22
35–39	38	35	26	17	27
40–44	44	35	32	21	32
45–49	38	38	39	16	33
15–49	68	38	21	11	30

22. *Élveszületési arányszámok az anya kora, családi állapota és iskolai végzettsége szerint, (2000–2001)*
Live birth rates by the age, marital status and educational status of the mothers (2000–2001)

Anya kora	0–7. osztály	8. osztály	Középiskola	Felsőfokú	Összesen
Ezer házas nőre jutó élveszületések száma					
15–19	303	423	445	0	415
20–24	196	205	230	214	214
25–29	109	108	158	214	140
30–34	70	43	64	115	63
35–39	36	15	18	33	20
40–44	7	3	3	5	3
45–49	0	0	0	0	0
15–49	49	46	55	65	52
Ezer házas nőre az átlag százalékában					
15–19	73	102	107	0	100
20–24	92	96	108	100	100
25–29	78	77	113	153	100
30–34	111	68	101	182	100
35–39	179	75	92	164	100
40–44	197	90	79	146	100
45–49	270	96	50	218	100
15–49	94	89	105	125	100
Ezer nem házas nőre					
15–19	76	16	4	0	17
20–24	145	62	11	5	31
25–29	94	58	33	15	41
30–34	54	43	38	34	40
35–39	27	22	18	20	21
40–44	7	4	3	6	4
45–49	0	0	0	0	0
15–49	63	28	15	14	23
Ezer nem házas nőre az átlag százalékában					
15–19	451	94	24	0	100
20–24	472	203	36	17	100
25–29	230	142	80	38	100
30–34	135	107	94	85	100
35–39	128	105	89	98	100
40–44	160	92	83	153	100
45–49	163	124	65	85	100
15–49	270	122	62	58	100

23. Élveszületési arányszámok az anya kora és társadalmi csoportja szerint,
(2000–2001 átlag)

Live birth rates by the age and social status groups of the mothers (average values of 2000–2001)

Korcsoport	Szellemi	Fizikai	Összesen	Szellemi	Fizikai	Összesen	Szelle- mi/fizikai %
	Ezer megfelelő korú nőre			Az átlag százalékában			
15–19	3,5	31,2	22,9	15	136	100	11
20–24	42,4	85,1	67,9	62	125	100	50
25–29	91,8	94,3	93,3	98	101	100	97
30–34	64,1	48,0	56,2	110	83	100	133
35–39	22,2	18,4	20,3	109	91	100	121
40–44	3,6	3,6	3,6	100	99	100	101
45–49	0,1	0,2	0,2	98	109	100	50
Teljes termé- kenységi arány	1,14	1,41	1,32	86	107	100	81

45. Termékenység kohorszontként
Fertility by birth cohorts

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyermek
	gyermek született százalékban					
1885	17	14	16	14	39	328
1890	18	15	17	15	35	300
1895	21	17	17	14	31	274
1900	21	17	19	14	29	266
1905	21	19	20	14	26	251
1910	19	21	23	15	22	236
1915	18	22	25	15	20	226
1920	15	23	29	16	17	219
1925	13	24	33	16	14	208
1930	12	26	38	14	10	195
1935	10	29	41	12	8	189
1940	9	27	45	12	7	187
1945	8	23	49	14	6	188
1950	8	20	52	15	5	194
1955	7	21	52	15	5	194
1960	9	20	49	16	6	197
1965	10	22	46	15	7	192
1970	18	28	36	13	5	168

24. Gyermekszám bizonyos korban
Number of children at a certain age

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyermek
	gyermek született százalékban					
30 éves korban						
1885	24	18	18	16	24	219
1890	27	19	20	16	18	191
1900	27	20	21	15	17	186
1905	30	22	21	13	14	170
1910	30	25	22	12	11	157
1915	28	26	23	13	10	158
1920	24	28	27	13	9	162
1925	19	29	29	14	9	170
1930	16	30	34	12	8	170
1935	14	34	36	11	5	162
1940	15	34	38	9	4	157
1945	14	30	43	9	4	160
1950	14	24	48	11	3	169
1955	14	26	47	10	3	164
1960	14	26	47	10	3	165
1965	17	26	43	11	4	162
1970	24	30	34	8	3	131
35 éves korban						
1885	20	15	17	15	33	272
1890	21	16	18	16	29	252
1900	23	18	19	15	25	231
1905	24	20	21	14	31	205
1910	21	22	23	15	19	203
1915	21	23	26	14	16	199
1920	17	24	28	16	15	204
1925	15	24	32	16	13	200
1930	12	27	37	14	10	189
1935	11	29	41	12	7	183
1940	11	28	43	12	6	180
1945	11	24	48	13	4	181
1950	11	20	51	13	5	184
1955	9	22	52	13	4	184
1960	10	21	49	15	5	188
1965	14	23	43	13	7	182
1970 min.	21	28	35	11	5	156
1970 max.	16	28	39	12	4	162

24/a Gyermekszám bizonyos korban (folytatás)
 Number of children at a certain age (continuation)

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyermek
	gyermek született százalékban					
50 éves korban						
1885	16	14	17	14	39	327
1890	18	15	17	14	35	300
1900	21	17	19	14	29	266
1905	20	19	20	15	26	251
1910	19	21	23	15	22	236
1915	18	22	25	15	20	225
1920	15	22	29	16	18	222
1925	13	24	33	16	14	208
1930	12	26	38	14	10	195
1935	10	29	41	12	8	189
1940	9	27	45	12	6	187
1945	8	24	49	13	6	188
1950	8	20	52	15	5	194
1955	7	21	52	15	5	194
1960	9	20	49	16	6	197
1965	10	22	46	15	7	192
1970 min.	18	28	36	13	5	168
1970 max.	11	27	41	15	6	184

25. Termékenység kohorszontként iskolai végzettség szerint
Cohort fertility by educational status

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyer- mek	Az átlag %-ában
	gyermek született százalékban						
0–7 osztályt végzett							
1870	14	12	13	13	48	402	108
1875	13	10	14	13	50	409	108
1880	14	12	14	14	46	375	107
1885	15	13	16	15	41	342	107
1890	17	16	18	15	34	307	106
1895	17	16	19	15	33	289	108
1900	16	17	21	15	31	281	108
1905	16	20	23	15	26	261	108
1910	15	21	25	15	24	248	106
1915	14	21	27	16	22	244	110
1920	12	21	30	17	20	234	109
1925	11	21	34	18	16	231	113
1930	9	20	37	18	16	232	120
1935	8	18	37	18	19	248	132
1940	9	13	33	20	25	273	145
1945	13	10	25	20	32	292	153
1950	19	10	19	17	35	295	152
1955	20	11	19	18	32	276	142
1960	21	11	15	17	36	286	145
8 osztályt végzett							
1870	19	21	22	14	24	248	67
1875	24	19	19	15	23	218	57
1880	28	20	20	14	18	196	56
1885	32	20	22	13	13	168	53
1890	36	22	21	11	10	144	50
1895	39	25	21	9	6	127	47
1900	40	25	20	8	7	123	47
1905	37	25	22	9	7	130	54
1910	31	26	25	11	7	146	63
1915	24	26	28	13	9	166	75
1920	19	28	33	13	7	168	79
1925	14	28	37	13	8	174	85
1930	10	29	42	13	6	180	93
1935	7	29	46	13	5	181	96
1940	6	24	49	14	7	192	102
1945	5	19	51	19	6	210	110
1950	6	17	52	18	7	207	107
1955	6	18	52	18	6	204	105
1960	6	18	49	19	8	209	106

25/a Termékenység kohorszontként iskolai végzettség szerint (folytatás)
 Cohort fertility by educational status (continuation)

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyermek	Az átlag %-ában
	gyermek született százalékban						
Középiskolát végzett							
1870	35	26	13	11	15	181	49
1875	35	22	16	11	16	176	46
1880	42	15	17	12	14	151	43
1885	41	19	20	10	10	141	44
1890	45	20	20	9	6	116	40
1895	45	22	19	8	6	110	41
1900	44	24	20	8	4	111	43
1905	43	22	21	9	5	116	48
1910	36	22	23	12	7	138	59
1915	29	23	27	13	8	153	69
1920	25	27	31	12	5	147	69
1925	23	33	33	9	2	139	68
1930	18	38	36	7	1	139	72
1935	13	38	41	6	2	142	76
1940	11	32	47	8	2	157	84
1945	6	26	55	10	3	177	93
1950	9	24	56	10	1	172	89
1955	8	25	55	10	2	173	89
1960	9	22	53	14	2	176	89
Felsőfokú végzettségű							
1870	50	20	10	10	10	80	22
1875	43	23	10	13	11	130	34
1880	48	17	17	13	5	117	34
1885	50	20	19	6	5	101	32
1890	55	18	17	5	5	83	29
1895	56	20	16	5	3	78	29
1900	54	19	15	7	5	90	35
1905	50	18	17	9	6	106	43
1910	43	18	22	11	6	122	52
1915	35	21	26	11	7	138	62
1920	32	25	28	10	5	133	62
1925	27	31	33	8	1	131	64
1930	22	34	36	7	1	136	70
1935	19	34	39	6	2	132	70
1940	16	29	45	8	2	150	80
1945	12	26	51	9	2	166	87
1950	13	25	50	10	2	163	83
1955	11	24	52	11	2	169	87
1960	12	24	51	12	1	170	86

26. Termékenység kohorszonként társadalmi-foglalkozási csoport szerint
Cohort fertility by social-occupational groups

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyermek	Az átlag %-ában
	gyermek született százalékban						
Mezőgazdasági fizikai							
1870	6	12	13	11	58	450	121
1875	8	9	14	14	55	452	119
1880	8	10	14	15	53	419	120
1885	9	11	16	15	49	383	120
1890	11	13	18	16	42	347	120
1895	12	14	19	16	39	331	124
1900	12	15	21	17	35	318	122
1905	12	17	23	17	31	297	123
1910	11	18	25	17	29	281	121
1915	11	19	26	18	26	272	123
1920	10	19	30	19	22	252	118
1925	10	19	34	19	18	237	116
1930	8	19	39	18	16	233	120
1935	6	18	43	18	15	233	124
1940	5	16	44	20	15	239	127
1945	5	14	42	22	17	251	131
1950	5	14	46	22	13	238	123
1955	5	14	46	22	13	234	121
1960	5	14	44	24	16	260	120
Nem mezőgazdasági fizikai							
1870	19	13	12	13	43	375	101
1875	19	11	14	12	44	364	96
1880	22	13	13	12	40	328	94
1885	22	14	15	13	36	298	93
1890	23	17	17	13	30	263	91
1895	24	18	19	13	26	243	91
1900	23	20	20	14	23	238	92
1905	22	22	22	13	21	225	93
1910	19	23	24	14	20	221	95
1915	17	23	27	15	18	222	100
1920	14	23	31	16	16	218	102
1925	13	23	35	16	13	209	102
1930	10	25	40	15	10	206	106
1935	7	25	44	15	9	204	109
1940	7	23	47	15	8	203	108
1945	6	18	51	17	8	209	109
1950	6	18	51	18	7	208	107
1955	6	18	52	17	7	204	105
1960	7	19	48	18	8	207	106

26/a Termékenység kohorszontként társadalmi-foglalkozási csoport szerint
(folytatás)

Cohort fertility by social-occupational groups (continuation)

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyer- mek	Az átlag %-ában
	gyermeke született százalékban						
Szellemi (közép- és alacsony végzettséggel)							
1870	22	17	19	14	18	270	73
1875	17	17	17	16	33	295	78
1880	22	17	20	14	27	253	72
1885	25	18	21	14	22	220	69
1890	29	21	22	13	15	185	64
1895	32	24	21	11	12	159	59
1900	34	24	22	10	10	149	57
1905	33	25	22	10	10	147	61
1910	30	25	25	12	8	151	65
1915	25	26	28	13	8	160	72
1920	20	28	32	13	7	162	76
1925	19	32	35	10	4	150	74
1930	15	37	38	8	2	148	76
1935	12	38	42	7	1	149	79
1940	11	33	47	7	2	157	84
1945	8	26	55	10	1	170	89
1950	9	24	55	10	2	172	89
1955	8	25	55	10	2	174	90
1960	8	25	52	12	3	176	89
Szellemi (felsőfokú végzettséggel)							
1870	50	25	10	10	5	100	27
1875	43	25	11	11	10	129	34
1880	48	17	18	11	6	119	34
1885	50	21	19	6	4	100	31
1890	56	19	17	5	3	84	29
1895	56	21	17	5	1	79	31
1900	54	19	15	7	5	90	35
1905	50	19	17	10	4	105	43
1910	46	18	22	11	3	122	52
1915	35	21	26	11	7	138	62
1920	32	25	28	10	5	133	62
1925	23	31	34	9	3	141	69
1930	20	33	38	7	2	142	73
1935	19	33	39	7	2	141	75
1940	16	28	46	9	1	151	80
1945	13	25	51	10	1	164	86
1950	11	24	53	10	2	167	86
1955	10	24	53	11	2	172	89
1960	11	24	51	12	2	172	87

27. Termékenység kohorszonként lakóhely szerint
Cohort fertility by the place of residence

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyer- mek	Az átlag %-ában
	gyermeke született százalékban						
Budapest							
1870	22	19	17	15	27	276	74
1875	20	16	18	14	32	283	74
1880	23	17	19	14	27	257	74
1885	26	20	20	13	21	221	69
1890	29	22	20	12	17	187	65
1895	33	25	20	10	12	162	60
1900	34	27	20	9	10	149	57
1905	33	29	21	9	8	142	59
1910	30	29	23	10	8	144	62
1915	26	29	26	11	8	150	68
1920	22	31	29	11	7	152	71
1925	22	35	31	9	3	143	70
1930	18	40	32	7	3	141	73
1935	16	43	32	6	3	139	74
1940	15	37	38	7	3	147	78
1945	12	32	44	9	3	161	84
1950	13	29	45	10	3	161	83
1955	13	30	44	10	3	163	84
1960	16	31	39	11	3	157	80
Városok							
1870	17	11	13	13	46	392	106
1875	15	11	12	13	49	398	105
1880	18	12	14	13	43	350	100
1885	19	14	16	15	36	316	99
1890	20	16	18	14	32	282	98
1895	22	17	19	14	28	260	97
1900	21	18	21	14	26	251	97
1905	21	20	23	14	22	235	97
1910	19	21	25	15	20	226	97
1915	17	21	27	16	19	222	100
1920	15	22	31	17	15	213	100
1925	14	24	36	15	11	198	97
1930	10	27	40	14	9	193	99
1935	8	29	45	12	6	187	99
1940	8	26	49	12	5	186	99
1945	7	21	54	13	5	190	99
1950	7	20	55	14	4	190	98
1955	7	21	54	14	4	188	97
1960	7	22	51	15	5	190	96

27/a Termékenység kohorszontként lakóhely szerint (folytatás)
 Cohort fertility by the place of residence (continuation)

Születési év	0	1	2	3	4	Száz nőre jut gyer- mek	Az átlag %-ában
	gyermeke született százalékban						
Községek							
1870	11	13	13	10	53	423	114
1875	11	9	14	14	52	425	112
1880	12	11	13	14	50	399	114
1885	12	11	16	15	46	370	116
1890	13	13	17	15	42	337	117
1895	13	13	19	16	39	322	120
1900	13	15	21	17	34	310	119
1905	13	17	23	17	30	290	120
1910	12	19	25	17	27	273	117
1915	11	19	27	18	25	262	118
1920	11	20	31	18	20	245	114
1925	10	20	36	18	16	228	112
1930	8	21	41	17	13	220	113
1935	6	22	46	16	10	215	114
1940	6	20	49	16	9	212	113
1945	6	17	51	17	9	214	112
1950	6	16	52	18	8	211	109
1955	6	16	53	17	8	209	108
1960	6	17	50	18	9	215	109